

О. П. ВІХРОВ

*Олександр Петрович Віхров, доктор юридичних наук, доцент, професор, завідувач кафедри Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*

## ОРГАНІЗАЦІЙНО-ГОСПОДАРСЬКІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ З ЛІЦЕНЗУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ліцензування певних видів господарської діяльності згідно ст. 14 Господарського кодексу (далі – ГК) України належить до основних засобів державного регулювання у сфері господарювання, спрямованих на забезпечення єдиної державної політики у цій сфері, узгодження та захист економічних і соціальних інтересів держави, суспільства та окремих споживачів. Ліцензування господарської діяльності має на меті підвищення ефективності та соціальної спрямованості суспільного виробництва, утвердження суспільного господарського порядку в економічній системі України. Все це зумовлює значення питань теоретичного аналізу і вдосконалення правового регулювання ліцензування певних видів господарської діяльності, висуває ці питання в число важливих наукових і практичних завдань.

Актуальність зазначених питань підтверджується також тим, що ці питання постійно знаходяться в центрі уваги юридичної науки. Ліцензування господарської діяльності як складовий елемент легітимації (легалізації) суб'єктів господарювання висвітлене у навчальній літературі з господарського права<sup>1</sup>. Проблеми ліцензування знайшли різностороннє відображення у наукових працях таких дослідників, як Е. Е. Бекірова<sup>2</sup>, П. М. Пальчук<sup>3</sup>, І. Д. Пастух<sup>4</sup>, Н. О. Саниахметова<sup>5</sup>, А. І. Шпомер<sup>6</sup>.

У господарсько-правовій літературі останніх років набуває поширення точка зору, що відносини, які складаються при ліцензуванні господарської діяльності, належать до категорії організаційно-господарських<sup>7</sup>. Така позиція вважається цілком обґрунтованою, зважаючи на сутність і природу цих відносин та відповідність їх ознак законодавчо визначеним у ч. 6 ст. 3 ГК України ознакам організаційно-господарських відносин, і потребує подальшої розробки і розвитку. У цьому зв'язку, як уявляється, відносини у сфері ліцензування господарської діяльності потребують більш ґрунтовного дослідження, зокрема, в аспекті співвідношення їх з такими фундаментальними категоріями господарського права як господарські, зокрема організаційно-господарські зобов'язання.

З урахуванням викладеного метою даної статті є теоретичний аналіз господарських відносин у сфері ліцензування певних видів господарської діяльності в аспекті їхнього взаємозв'язку з категорією організаційно-господарських зобов'язань, кваліфікація даних відносин як зобов'язань вказаного виду з ліцензування господарської діяльності, їх класифікація та юридична характеристика.

Починаючи розгляд організаційно-господарських зобов'язань у сфері ліцензування господарської діяльності доречно пригадати характерні ознаки таких зобов'язань: загальні, притаманні їм як і зобов'язанням будь-якої іншої галузевої належності, та специфічні, характерні тільки для цих зобов'язань. До загальних ознак організаційно-господарських зобов'язань належать відносний характер, тобто наявність двох або більше конкретно визначених суб'єктів (сторін, учасників), який завжди відрізняє зобов'язання від інших типів правовідносин, а також особливий юридичний зв'язок між цими суб'єктами, суть якого полягає у наявності права вимоги в управленої сторони і відповідного обов'язку у сторони зобов'язаної. Специфічними ознаками організаційно-господарських зобов'язань, які впливають із закріпленого у ч. 1 ст. 176 ГК України їхнього легального визначення, є специфічна сфера існування (процес управління господарською діяльністю, її організації та регулювання), особливий суб'єктний склад (одним з учасників завжди є суб'єкт організаційно-господарських повноважень, другим – суб'єкт господарювання), управлінсько-господарський (організаційний) характер дій (утримання від дій), що виступають об'єктами цих зобов'язань<sup>8</sup>.

Основним законодавчим актом, що регулює відносини з ліцензування, є Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 1 червня 2000 р. (далі – Закон «Про ліцензування...»). Крім того, ліцензування банківської діяльності, професійної діяльності на ринку цінних паперів, діяльності з надання фінансових послуг, зовнішньоекономічної діяльності, ліцензування діяльності у сфері електроенергетики та використання ядерної енергії, а також в деяких інших сферах і галузях економіки здійснюється згідно із законами, що регулюють відносини у цих сферах і галузях. Визначені законодавством види господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, можуть здійснюватися лише за умови отримання відповідної ліцензії.

Згідно законодавства ліцензія являє собою документ державного зразка, який засвідчує право ліцензіата на провадження зазначеного в ньому виду господарської діяльності протягом визначеного строку за умови виконання ліцензійних умов.

Закон «Про ліцензування...» конкретизує зміст поняття ліцензування як особливого виду діяльності уповноважених органів, включаючи до нього видачу, переоформлення та анулювання ліцензій, видачу

дублікатів ліцензій, ведення ліцензійних справ та ліцензійних реєстрів, контроль за додержанням ліцензіатами ліцензійних умов, видачу розпоряджень про усунення порушень ліцензійних умов, а також розпоряджень про усунення порушень законодавства у сфері ліцензування.

В якості органів ліцензування, як правило, виступають міністерства, відомства, Рада міністрів АР Крим, місцеві державні адміністрації та інші органи виконавчої влади, що включені до Переліку таких органів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14 листопада 2000 р. № 1698. Орган ліцензування бере участь у визначенні ліцензійних умов провадження певного виду господарської діяльності та порядку контролю за їх додержанням, видає та переоформлює ліцензії, видає дублікати ліцензій на певний вид господарської діяльності, приймає рішення про визнання ліцензій недійсними, здійснює у межах своєї компетенції контроль за додержанням ліцензіатами ліцензійних умов, видає розпорядження про усунення порушень цих умов, анулює ліцензії на певний вид господарської діяльності, формує і веде ліцензійний реєстр.

Призначення, характер і зміст дій з ліцензування господарської діяльності, офіційне визначення цієї категорії як засобу державного регулювання економіки вказують на управлінсько-господарський (організаційно-господарський) характер цих дій і діяльності з ліцензування в цілому. Ліцензування господарської діяльності здійснюють спеціально уповноважені на це органи виконавчої влади, наділені відповідними правами та обов'язками, відповідною спеціальною компетенцією у сфері господарювання, і ця компетенція поширюється на суб'єктів господарювання, господарська (підприємницька) діяльність яких підлягає ліцензуванню. Тобто, органи ліцензування виступають в якості суб'єктів організаційно-господарських повноважень щодо суб'єктів господарювання у процесі управління господарською діяльністю.

Таким чином, учасниками відносин, що складаються при ліцензуванні господарської діяльності, є, з одного боку, суб'єкти господарювання, а з іншого – суб'єкти організаційно-господарських повноважень (органи ліцензування), які наділені господарською компетенцією щодо цих суб'єктів господарювання. Вказані відносини носять відносний, взаємний характер, де праву вимоги однієї сторони протистоїть відповідний обов'язок сторони другої. Тобто ці відносини за своїми ознаками повною мірою відповідають загальним і специфічним ознакам організаційно-господарських зобов'язань, які наведені вище, і, відповідно, є організаційно-господарськими зобов'язаннями з ліцензування господарської діяльності.

Зміст названих зобов'язань складають права та обов'язки їхніх сторін – учасників процесу ліцензування, які встановлені Законом «Про ліцензування...» та іншими актами законодавства.

Об'єктом організаційно-господарських зобов'язань з ліцензування господарської діяльності є конкретна правова поведінка їх учасників, зміст якої визначений законом, конкретні відносини, що складаються при ліцензуванні.

За критерієм безпосереднього об'єкта серед організаційно-господарських зобов'язань з ліцензування господарської діяльності можуть бути виділені такі основні складові організаційно-господарські зобов'язання:

– зобов'язання з видачі ліцензії, які опосередковують відносини, що складаються при зверненні суб'єктів господарювання до органів ліцензування (суб'єктів організаційно-господарських повноважень) із заявами про видачу ліцензії, при розгляді цих заяв і доданих до них документів, при видачі ліцензій або при залишенні без розгляду заяв про видачу ліцензій чи відмові у видачі ліцензій за наявності відповідних підстав;

– зобов'язання з проведення конкурсу на отримання ліцензій для видів господарської діяльності, провадження яких пов'язане з використанням обмежених ресурсів. Дані зобов'язання опосередковують відповідні відносини, що виникають при поданні суб'єктами господарювання до органів ліцензування повідомлень про намір взяти участь у конкурсі, при проведенні конкурсів, при видачі ліцензій за результатами конкурсів або при відмові у видачі ліцензій, та деякі інші;

– зобов'язання із здійснення контролю за додержанням ліцензійних умов, що опосередковують відносини, які складаються при здійсненні такого контролю, при виявленні порушень ліцензійних умов та видачі розпоряджень про усунення порушень, при призупиненні дії ліцензій або їх анулюванні, якщо є відповідні підстави;

– зобов'язання з анулювання ліцензій, що опосередковують відповідні відносини, і у свою чергу можуть бути поділені на окремі елементарні зобов'язання відповідно до підстав анулювання ліцензій, встановлених ст. 21 Закону «Про ліцензування...»;

– зобов'язання з переоформлення ліцензій, які пов'язані з їх переоформленням у разі зміни найменування суб'єкта господарювання, зміни його місцезнаходження та інших змін відповідно до ст. 16 Закону «Про ліцензування...», а також деякі інші зобов'язання.

Організаційно-господарські зобов'язання з ліцензування господарської діяльності є двосторонніми, права та обов'язки в них мають обидві сторони. Кожна із сторін виступає управненою щодо одних вимог і зобов'язаною щодо інших. Так, у зобов'язаннях з видачі ліцензії зміст права вимоги суб'єкта господарювання як управненої сторони полягає у праві звернутися до органу ліцензування з заявою про видачу ліцензії на здійснення певного виду господарської діяльності, у праві вимагати прийняття такої заяви, розгляду її у встановленому законодавством порядку і строки та винесення відповідного рішення тощо. Зміст обов'язку органу ліцензування (суб'єкта організаційно-господарських повноважень) як сторони зобов'язаної складає виконання законних вимог суб'єкта господарювання – сторони управненої. У той же час орган ліцензування має право залишити без розгляду заяву про видачу ліцензії чи відмовити у видачі ліцензії за наявності відповідних підстав, а суб'єкт господарювання повинен задовольнити законні вимоги органа ліцензування.

Організаційно-господарські зобов'язання з ліцензування господарської діяльності є недоговірними, оскільки виникають не з договору і не набувають форми договору. Вони є активними. Обов'язки сторін у цих зобов'язаннях полягають у здійсненні відповідних позитивних дій.

Дані організаційно-господарські зобов'язання складні. Вони вміщують окремі елементарні зобов'язання, основні з яких названі вище. Ці складові елементарні зобов'язання у своїй системі відображають єдність, спрямовану на досягнення певної мети – ліцензування певного виду господарської діяльності.

Організаційно-господарські зобов'язання з ліцензування господарської діяльності тривалі у часі. Виникають вони з моменту звернення суб'єкта господарювання до відповідного уповноваженого органу за отриманням ліцензії і припиняються з припиненням дії цієї ліцензії.

Зобов'язання, що аналізуються, в переважній більшості регулятивні, передбачають і опосередковують позитивну правову поведінку учасників. У той же час окремі з них (окремі елементарні складові зобов'язання) носять охоронний характер. Зокрема це такі, що пов'язані із застосуванням передбачених законом заходів відповідальності до порушників у сфері ліцензування. До охоронних зобов'язань слід віднести й ті, що опосередковують право органу ліцензування залишити без розгляду заяву про видачу ліцензії у разі неналежного оформлення цієї заяви та документів, що до неї додаються, або його право відмовити у видачі ліцензії за наявності відповідних підстав.

Організаційно-господарські зобов'язання з ліцензування в цілому можна було б охарактеризувати як процесуально-правові, переважно процесуально-регулятивні, оскільки вони опосередковують певні встановлені законом процедури ліцензування і патентування господарської діяльності. Але головним у цих зобов'язаннях є те, що вони пов'язані з реалізацією матеріально-правових норм, які закріплюють певні права та обов'язки їхніх учасників, і насамперед обов'язок суб'єктів господарювання здійснювати окремі, визначені законом види господарської (підприємницької) діяльності лише за умови їх ліцензування. Саме це, як уявляється, є визначальним у характеристиці даних зобов'язань, оскільки найбільшою мірою відображає сутність і призначення ліцензування як засобу державного регулювання у сфері господарювання. Тобто, процесуально-правовий аспект зобов'язань, що аналізуються, виступає вторинним щодо матеріально-правового аспекту.

Безпосередніми підставами виникнення організаційно-господарських зобов'язань з ліцензування господарської діяльності є подача суб'єктом господарювання заяви про видачу ліцензії.

Як висновок з даного дослідження слід ще раз підкреслити, що відносини, які виникають при ліцензуванні певних видів господарської діяльності між суб'єктом господарювання та органом ліцензування, є організаційно-господарськими зобов'язаннями з ліцензування господарської діяльності. Ці зобов'язання виступають як необхідний елемент, як центральна ланка у механізмі реалізації норм господарського законодавства, що регулюють ліцензування певних видів вказаної діяльності.

Подальші дослідження у цьому напрямі пов'язані з аналізом інших організаційно-господарських зобов'язань у сфері легалізації (легітимації) господарської діяльності – зобов'язань з державної реєстрації суб'єкта господарювання, з отримання суб'єктом господарювання документів дозвільного характеру, з реєстрації такого суб'єкта в органах пенсійного фонду, у податкових, митних та інших органах тощо.

<sup>1</sup> Хозяйственное право : учебник / Под ред. В. К. Мамутова. – К.: Юринком Интер, 2002. – С. 210–214; Хозяйственное право Украины : учебник / Под ред. А. С. Васильева, О. П. Подчерковного. – Х. : Одиссей, 2006. – С. 98–101; Господарське право України: підруч. / [Галантич М. К., Грудницька С. М., Міхатуліна О. М. та ін.]. – К.: МАУП, 2005. – С. 42–51 та ін.

<sup>2</sup> Бекірова Е. Е. Правове регулювання ліцензування певних видів господарської діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 «Господарське право, господарсько-процесуальне право» / Е. Е. Бекірова. – Донецьк, 2006. – 18 с. та ін.

<sup>3</sup> Пальчук П. М. Ліцензування торговельної діяльності в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / П. М. Пальчук. – К., 2008. – 20 с.; Пальчук П. Тенденції розвитку інституту ліцензування за законодавством України / П. Пальчук // Підприємництво, господарство і право. – 2010 – № 7 – С. 73–76.

<sup>4</sup> Пастух І. Д. Організаційно-правові засади ліцензування господарської діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / І. Д. Пастух. – К., 2005. – 19 с. ; Пастух І. Про юридичну природу ліцензування господарської діяльності / І. Пастух // Підприємництво, господарство і право. – 2009 – № 9. – С. 83–85.

<sup>5</sup> Саниахметова Н. А. Регулирование предпринимательской деятельности в Украине: организационно-правовые аспекты: моногр. / Н. А. Саниахметова. – Одесса: ОГЮА, 1998. – 233 с.

<sup>6</sup> Шпомер А. І. Ліцензування господарської діяльності (господарсько-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 «Господарське право, господарсько-процесуальне право» / А. І. Шпомер. – К., 2006. – 20 с. ; Шпомер А. Сутність і призначення спеціального порядку ліцензування деяких видів господарської діяльності / А. Шпомер // Підприємництво, господарство і право. – 2009 – № 7 – С. 54–58.

<sup>7</sup> Бекірова Е. Е. Вказана праця. – С. 3; Віхров О. П. Організаційно-господарські правовідносини : моногр. / О. П. Віхров. – К.: Видавничий дім «Слово», 2008. – С. 281–282.

<sup>8</sup> Віхров О. П. Організаційно-господарські правовідносини: моногр. / О. П. Віхров. – К.: Видавничий дім «Слово», 2008. – С. 216–217.

### Резюме

У статті обґрунтовується, що відносини, які виникають при ліцензуванні певних видів господарської діяльності між суб'єктом господарювання та органом ліцензування, є організаційно-господарськими зобов'язаннями з ліцензування господарської діяльності. Орган ліцензування у цих зобов'язаннях виступає в якості суб'єкта організаційно-господарських повноважень.

**Ключові слова:** суб'єкт організаційно-господарських повноважень, суб'єкт господарювання, організаційно-господарські зобов'язання з ліцензування господарської діяльності.

### Резюме

В статье обосновывается, что отношения, возникающие при лицензировании определенных видов хозяйственной деятельности между предприятием и органом лицензирования, являются организационно-хозяйственными обязательствами по лицензированию хозяйственной деятельности. Орган лицензирования в этих обязательствах выступает в качестве субъекта организационно-хозяйственных полномочий.

**Ключевые слова:** субъект организационно-хозяйственных полномочий, субъект хозяйствования, организационно-хозяйственные обязательства по лицензированию хозяйственной деятельности.

### Summary

The article proves that the relations arising in the licensing of certain economic activities between the entity and the licensing body is the organizational and economic obligations of the licensing of business. Licensing authority in these commitments serves as the subject of organizational and economic powers.

**Key words:** an organizational and economic power, entity, organizational and economic obligations of the licensing of business.

*Отримано 20.12.2010*

## Е. М. ГРАМАЦЬКИЙ

*Ернест Мірчевич Грамацький, кандидат юридичних наук, доцент Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

## ДО ПИТАННЯ ТЕМПОРАЛЬНОЇ ЛОКАЛІЗАЦІЇ КОЛІЗІЙНОЇ ПРИВ'ЯЗКИ

Ефективність правового регулювання приватноправових відносин з іноземним елементом безпосередньо залежить від належного розуміння та тлумачення колізійних норм, зокрема, їх колізійних прив'язок, що вказують на застосовне право. Така вказівка законодавцем у більшості колізійних норм здійснюється шляхом посилання на обставини, що набувають власної конкретності (фактичної визначеності) у кожній окремій справі («місце проживання», «місце знаходження» тощо). Водночас ці фактичні обставини, від яких по суті залежить застосування відповідної прив'язки (а значить – і застосовне право) не завжди є сталими протягом всього часу виникнення, існування, зміни та припинення правовідношення з іноземним елементом. Адже суб'єкти відносин, ускладнених іноземним елементом, можуть змінити своє місце проживання, громадянство, може змінитись місце знаходження речі – у той час як відповідні відносини, регулювання яких залежить від зазначених юридичних фактів, тривають та/або є предметом судового розгляду. Зміст колізійної прив'язки у конкретній справі може змінюватися – одночасно зі зміною конкретних фактичних обставин, від яких залежить визначення права. Зміна змісту колізійної прив'язки і дістала в науці міжнародного приватного права назву «мобільний конфлікт». З точки зору динамічності будь-яких суспільних відносин він є цілком природним, але водночас суттєво ускладнює визначення застосовного права та, на нашу думку, зумовлює необхідність темпоральної локалізації прив'язки (фіксації її змісту в часі на певний момент).

В українській науці міжнародного приватного права сутність та шляхи вирішення мобільного конфлікту є недостатньо дослідженими, чинне законодавство України також не містить чіткого єдиного підходу до способу визначення змісту колізійної прив'язки у часі. У зв'язку з цим, актуальним є теоретичне обґрунтування правової кваліфікації з огляду на динаміку обставин, що призводить до мобільного конфлікту, а також пошук способів вирішення даної проблеми.

Проблема мобільного конфлікту та її окремі аспекти знайшла своє відображення у працях таких дослідників, як Д. Гутман, А. С. Довгерт, В. Кисіль, П. Лягард, П. Майер, І. Г. Медведєв, В. Л. Толстих, Р. М. Ходикін.

Метою цієї статті є обґрунтування необхідності здійснення темпоральної локалізації прив'язки колізійної норми в контексті основних аспектів мобільного конфлікту в міжнародному приватному праві та основних способів його вирішення.